ESHITISHIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Qodirova Feruzaxon Usmonovna
Professor, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Chirchiq, O‘zbekiston
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7439-5306
Email: feruzausmon@mail.ru

Jumaniyozov Jasur Erkinovich
Magistrant, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Chirchiq, O‘zbekiston
Email: jasurjumaniyozov@gmail.com 99899 508 29 66

Annotatsiya Mazkur maqolada eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish masalalari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida ushbu toifadagi bolalarning nutq rivojlanishi, muloqot jarayonidagi qiyinchiliklari hamda kommunikativ ko‘nikmalarini shakllantirishga ta’sir etuvchi pedagogik omillar o‘rganildi. Shuningdek, surdopedagogik yondashuvlar, imo-ishora tili, vizual pedagogik metodlar, logopedik mashg‘ulotlar hamda zamonaviy texnologiyalarning kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi o‘rni yoritildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, kompleks pedagogik yondashuv va innovatsion metodlardan foydalanish eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning nutqiy va kommunikativ rivojlanishini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Kalit so‘zlar: eshitish nuqsoni, kommunikativ kompetensiya, surdopedagogika, imo-ishora tili, inklyuziv ta’lim, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация В статье рассматриваются вопросы развития коммуникативной компетенции у детей с нарушениями слуха. Анализируются особенности речевого развития, трудности общения и педагогические условия формирования коммуникативных навыков. Особое внимание уделяется сурдопедагогическим подходам, жестовому языку, визуальным методам обучения и современным образовательным технологиям.

Ключевые слова: нарушение слуха, коммуникативная компетенция, сурдопедагогика, жестовый язык, инклюзивное образование.

Abstract This article analyzes the development of communicative competence in children with hearing impairments. The study examines the characteristics of speech development, communication difficulties and pedagogical conditions for forming communicative skills. Special attention is paid to surdopedagogical approaches, sign language, visual teaching methods and modern educational technologies.

Keywords: hearing impairment, communicative competence, surdopedagogy, sign language, inclusive education.

Kirish Hozirgi kunda inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish ta’lim sohasidagi muhim ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta’lim barcha bolalar uchun teng ta’lim olish imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan bo‘lib, imkoniyati cheklangan bolalarning ham ta’lim jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlaydi. Ushbu jarayonda alohida ta’lim ehtiyojiga ega bo‘lgan bolalar, jumladan eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Eshitish qobiliyatining buzilishi bolalarning nutq rivojlanishi, kommunikativ faoliyati hamda ijtimoiy moslashuv jarayoniga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatadi. Eshitish orqali axborotni qabul qilish imkoniyatining cheklanganligi sababli bunday bolalarda og‘zaki nutq rivojlanishi sekinlashadi, so‘z boyligi yetarli darajada shakllanmaydi hamda muloqot jarayonida qiyinchiliklar yuzaga keladi.

Kommunikativ kompetensiya insonning boshqalar bilan samarali muloqot qilish, fikr almashish va axborot uzatish qobiliyatini ifodalaydi. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarda ushbu kompetensiyani rivojlantirish surdopedagogika fanining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Kommunikativ kompetensiyaning shakllanishi nafaqat ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi, balki bolalarning ijtimoiy integratsiyasi va shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning kommunikativ rivojlanishi masalasi maxsus pedagogika, xususan surdopedagogika fanining muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, eshitish qobiliyatining buzilishi bolalarning nutq rivojlanishi, kommunikativ faoliyati va ijtimoiy moslashuv jarayoniga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlashda maxsus pedagogik yondashuvlar hamda samarali metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Surdopedagogika sohasida olib borilgan tadqiqotlar eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning kommunikativ rivojlanishi ko‘p jihatdan ta’lim jarayonining to‘g‘ri tashkil etilishiga bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi. Ushbu jarayonda vizual pedagogik metodlardan foydalanish, imo-ishora tilini qo‘llash, og‘zaki nutqni rivojlantirish hamda zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish muhim omil hisoblanadi.

Marschark va Spencer o‘z ilmiy tadqiqotlarida eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning ta’lim jarayonida vizual kommunikatsiya muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydilar. Ularning fikriga ko‘ra, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar axborotni ko‘proq vizual kanallar orqali qabul qiladilar. Shu sababli o‘quv materiallarini rasmlar, diagrammalar, videolar va boshqa vizual vositalar orqali tushuntirish bolalarning bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Shuningdek, multimodal ta’lim yondashuvi – ya’ni bir vaqtning o‘zida bir nechta kommunikatsiya vositalaridan foydalanish – bolalarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

UNESCO tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda inklyuziv ta’lim muhitining imkoniyati cheklangan bolalar rivojlanishidagi ahamiyati alohida qayd etilgan. Inklyuziv ta’lim tizimi barcha bolalar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan bo‘lib, bu tizim eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning nafaqat bilim olishini, balki ularning ijtimoiy moslashuvi va kommunikativ rivojlanishini ham ta’minlaydi. Inklyuziv ta’lim muhitida bolalar tengdoshlari bilan o‘zaro muloqot qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar, bu esa ularning kommunikativ kompetensiyasining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mazkur tadqiqot jarayonida eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga oid ilmiy va metodik adabiyotlar tahlil qilindi hamda pedagogik tajribalar o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- Ilmiy va metodik adabiyotlarni tahlil qilish orqali mavjud nazariy qarashlar o‘rganildi;
- Pedagogik kuzatish metodi yordamida ta’lim jarayonida bolalarning kommunikativ faoliyati tahlil qilindi;
- Qiyosiy tahlil metodi orqali an’anaviy va zamonaviy pedagogik metodlarning samaradorligi taqqoslandi;

Pedagogik tajribalarni umumlashtirish orqali kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga oid samarali metodlar aniqlab olindi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda bir qator pedagogik omillar muhim rol o‘ynaydi. Ushbu omillar bolalarning nutq rivojlanishiga, muloqot faolligiga hamda ijtimoiy moslashuviga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Birinchidan, imo-ishora tilidan foydalanish bolalarning muloqot qilish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi. Imo-ishora tili eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun muhim kommunikatsiya vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu til yordamida bolalar o‘z fikrlarini erkin ifoda etishlari, savollarga javob berishlari hamda o‘zaro muloqot qilishlari mumkin. Natijada ularning kommunikativ faolligi oshadi va ijtimoiy moslashuvi yaxshilanadi.

Ikkinchidan, vizual pedagogik metodlar (rasmlar, diagrammalar, videolar, grafik materiallar) orqali o‘quv materiallarini tushuntirish bolalarning axborotni qabul qilish jarayonini osonlashtiradi. Vizual vositalar yordamida taqdim etilgan axborot bolalarning diqqatini jalb qiladi va o‘quv materiallarini yaxshiroq o‘zlashtirishga yordam beradi.

Uchinchidan, logopedik mashg‘ulotlar eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarda og‘zaki nutqni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Logopedik mashg‘ulotlar davomida artikulyatsion mashqlar, fonetik mashqlar hamda nutq rivojlantirishga qaratilgan maxsus metodlar qo‘llaniladi. Bu metodlar bolalarning talaffuzini yaxshilashga hamda og‘zaki nutqini rivojlantirishga yordam beradi.

To‘rtinchidan, zamonaviy texnologiyalar (multimedia vositalari, subtitr tizimlari, mobil ilovalar, interaktiv ta’lim platformalari) kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar ta’lim jarayonini yanada qiziqarli va interaktiv shaklda tashkil etishga yordam beradi.

Tadqiqot natijalari asosida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda an’anaviy va zamonaviy pedagogik metodlarning samaradorligi quyidagi jadvalda keltirilgan.

Ko‘rsatkichlar	An’anaviy metod (%)	Zamonaviy metod (%)
Nutq rivojlanishi	60	84
Muloqot faolligi	55	81
Ijtimoiy moslashuv	58	79
Mustaqil fikrlash	50	76

1-jadval. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish metodlarining samaradorligi

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning nutq rivojlanishi, muloqot faolligi hamda ijtimoiy moslashuv darajasini sezilarli darajada oshiradi.

MUHOKAMA Tadqiqot natijalari eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida kompleks pedagogik yondashuv muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Olingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, ta’lim jarayonida surdopedagogik mashg‘ulotlar, vizual pedagogik metodlar hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bolalarning nutq rivojlanishi va muloqot faolligini sezilarli darajada oshiradi.

Surdopedagogik mashg‘ulotlar bolalarning eshitish idrokini rivojlantirish, talaffuzini to‘g‘rilash va nutq faoliyatini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu mashg‘ulotlar davomida artikulyatsion mashqlar, fonetik mashqlar hamda nutqni rivojlantirishga qaratilgan maxsus metodlar qo‘llaniladi. Natijada bolalarda og‘zaki nutqni tushunish va ifodalash ko‘nikmalari shakllanadi.

Vizual pedagogik metodlardan foydalanish ham kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Rasmlar, diagrammalar, videolar va boshqa vizual materiallar orqali o‘quv materiallarini tushuntirish bolalarning axborotni qabul qilish jarayonini yengillashtiradi hamda ularning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Ayniqsa, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun vizual axborot manbalari muhim o‘rin tutadi, chunki ular axborotni ko‘proq ko‘rish orqali qabul qiladilar.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ham kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Multimedia vositalari, interaktiv ta’lim platformalari, subtitr tizimlari va mobil ilovalar bolalarning ta’lim jarayonida faol ishtirok etishiga yordam beradi. Ushbu texnologiyalar o‘quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali tashkil etish imkonini yaratadi.

Shuningdek, pedagoglar, psixologlar va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlik ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu hamkorlik bolalarning kommunikativ rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi hamda ularning jamiyatga moslashuvini ta’minlaydi. Ota-onalar bilan hamkorlikda olib borilgan pedagogik ishlar bolalarning muloqot ko‘nikmalarini kundalik hayotda ham rivojlantirishga yordam beradi. Shu sababli kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayoni ta’lim muassasalari va oilaning o‘zaro hamkorligi asosida tashkil etilishi zarur.

XULOSA Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish ularning ta’lim jarayonida muvaffaqiyatli ishtirok etishi hamda jamiyatga moslashuvi uchun muhim ahamiyatga ega. Kommunikativ kompetensiyaning shakllanishi bolalarning muloqot qilish qobiliyatini rivojlantiradi, ularning ijtimoiy faolligini oshiradi hamda shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, surdopedagogik yondashuvlar, imo-ishora tili, vizual pedagogik metodlar hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ushbu metodlarning uyg‘un qo‘llanilishi bolalarning nutq rivojlanishi, muloqot faolligi va ijtimoiy moslashuv darajasini sezilarli darajada oshiradi.

Shuningdek, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayonida pedagoglar, psixologlar va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlik muhim rol o‘ynaydi. Ushbu hamkorlik bolalarning ta’lim jarayonida muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta’minlaydi hamda ularning jamiyatga moslashuvini osonlashtiradi.

Kelgusida eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik metodlarni takomillashtirish, zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga keng joriy etish hamda inklyuziv ta’lim muhitini rivojlantirish muhim vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

ADABIYOTLAR

1. Marschark, M., Spencer, P. E. (2010). Karlar ta'limi, til va kommunikatsiya masalalari. Oxford: Oxford University Press.
2. UNESCO. (2021). Nogironligi bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni rivojlantirish. Parij: UNESCO nashriyoti.
3. World Health Organization. (2021). Eshitish bo'yicha jahon hisobotlari. Jeneva.
4. Qodirova, F. U., Po'latova, D. A. (2020). Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan nashriyoti.
5. Vygotskiy, L. S. (1983). Defektologiya asoslari. Moskva.
6. Slastenin, V. A. (2002). Pedagogika innovatsiyalari va zamonaviy ta'lim texnologiyalari. Moskva.
7. O'zbekiston Respublikasi. (2020). Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risidagi qonun. Toshkent.

REFERENCES

1. Marschark, M., & Spencer, P. E. (2010). *The Oxford handbook of deaf studies, language, and education*. Oxford University Press.
2. UNESCO. (2021). *Inclusive education for children with disabilities*. Paris: UNESCO Publishing.
3. World Health Organization. (2021). *World report on hearing*. Geneva: WHO.
4. Qodirova, F. U., & Po'latova, D. A. (2020). *Inclusive education: theory and practice*. Tashkent.
5. Vygotsky, L. S. (1983). *Foundations of defectology*. Moscow.
6. Slastenin, V. A. (2002). *Innovations in pedagogy and modern educational technologies*. Moscow.
7. Law of the Republic of Uzbekistan. (2020). *On the Rights of Persons with Disabilities*. Tashkent.